

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ПОЛІСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Факультет права, публічного управління та
національної безпеки
Кафедра психології

Кваліфікаційна робота
На правах рукопису

МАМКУТА НАТАЛІЯ ВЛАДИСЛАВІВНА

УДК 159.922.8:378

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА
ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ВИНИКНЕННЯ ТА РОЗВИТКУ
СОЦІАЛЬНИХ СТЕРЕОТИПІВ

053 «Психологія»
ОПП «Практична психологія»

Подається на здобуття освітнього ступеня магістра
кваліфікаційна робота містить результати власних досліджень. Використання
ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне
джерело.

_____ Н.В. Мамкута

Керівник роботи

Ситняківська С.М.
доктор педагогічних наук,
професор

Науковий консультант

Литвинчук А.І.
кандидат психологічних наук,
доцент кафедри психології

Висновок кафедри психології

за результатами попереднього захисту: _____

Протокол засідання кафедри психології

№__ від «__» _____ 2025 року.

Завідувач кафедри _____

(науковий ступінь, вчене звання)_____
(підпис)_____
(науковий ступінь, вчене звання)**Результати захисту магістерської роботи**

Здобувач вищої освіти Мамкута Наталія Владиславівна захистила

кваліфікаційну роботу з оцінкою:

сума балів за 100-бальною шкалою _____

за шкалою ECTS _____

за національною шкалою _____

Секретар ЕК

_____ Каріна ГОЛОЦУК

АНОТАЦІЯ

Мамкута Н. В. Психологічні особливості виникнення та розвитку соціальних стереотипів. – Кваліфікаційна робота на правах рукопису. Кваліфікаційна робота на здобуття освітнього ступеня магістра за спеціальністю 053 - психологія. – Поліський національний університет, Житомир, 2025.

Магістерська робота присвячена вивченню психологічних особливостей виникнення та розвитку соціальних стереотипів, зокрема аналізу факторів, що сприяють формуванню упереджень та узагальнених уявлень про різні соціальні групи.

У першому розділі висвітлено теоретичні аспекти проблеми, зокрема механізми формування та функціонування соціальних стереотипів, роль соціального середовища, сім'ї, медіа та освіти у створенні й закріпленні стереотипних уявлень.

Другий розділ присвячено емпіричному дослідженню, в якому використано психологічне тестування, анкетування та методи якісного аналізу для виявлення поширених соціальних стереотипів у молодіжному середовищі. У третьому розділі запропоновано програму для профілактики й корекції негативних стереотипів, що базується на тренінгових заняттях, спрямованих на розвиток критичного мислення, толерантності та емпатії. Особливу увагу приділено можливостям реалізації таких заходів у навчальних закладах та молодіжних організаціях, що сприятиме зниженню соціальної напруженості та покращенню міжособистісних відносин.

Робота має практичне значення для психологів, педагогів та соціальних працівників, які займаються питаннями формування міжкультурної толерантності, профілактики дискримінації та розвитку соціальної свідомості молоді.

Ключові слова: соціальні стереотипи, упередження, молодь, міжособистісні стосунки.

ANNOTATION

Mamkuta N. Psychological features of the emergence and development of social stereotypes. – Qualification thesis (manuscript). Qualification thesis for obtaining the master's degree in specialty 053 – Psychology. – Polissia National University, Zhytomyr, 2025.

The master's thesis is dedicated to studying the psychological features of the emergence and development of social stereotypes, specifically analyzing factors contributing to the formation of prejudices and generalized perceptions about various social groups.

The first chapter covers theoretical aspects of the problem, including the mechanisms of formation and functioning of social stereotypes, the role of social environment, family, media, and education in creating and reinforcing stereotypical perceptions.

The second chapter presents an empirical study utilizing psychological testing, surveys, and qualitative analysis methods to identify prevalent social stereotypes among youth.

The third chapter proposes a psychological correction program aimed at preventing and correcting negative stereotypes through training sessions designed to foster critical thinking, tolerance, and empathy. Particular attention is given to possibilities for implementing these interventions in educational institutions and youth organizations, thereby reducing social tensions and improving interpersonal relationships.

The research holds practical significance for psychologists, educators, and social workers engaged in promoting intercultural tolerance, preventing discrimination, and enhancing social consciousness among youth.

Keywords: social stereotypes, prejudice, youth, interpersonal relationships.

ЗМІСТ

ВСТУП	6
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ПІДХОДИ ДО ДОСЛІДЖЕННЯ СОЦІАЛЬНИХ СТЕРЕОТИПІВ	9
1.1. Поняття, сутність і функції соціальних стереотипів у психології	9
1.2. Механізми виникнення та розвитку соціальних стереотипів	12
1.3. Вплив сім'ї, освіти та медіа на формування соціальних стереотипів у молоді	16
Висновки до розділу 1	20
РОЗДІЛ 2. ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ПСИХОЛОГІЧНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНИХ СТЕРЕОТИПІВ У МОЛОДІЖНОМУ СЕРЕДОВИЩІ	21
2.1. Методологія та етапи проведення емпіричного дослідження	21
2.2. Психодіагностичний інструментарій дослідження соціальних стереотипів	23
2.3. Аналіз результатів емпіричного дослідження психологічних особливостей виникнення соціальних стереотипів у молоді	25
Висновки до розділу 2	33
РОЗДІЛ 3. ПРОГРАМА ПСИХОЛОГІЧНОЇ ПРОФІЛАКТИКИ СОЦІАЛЬНИХ СТЕРЕОТИПІВ У МОЛОДІЖНОМУ СЕРЕДОВИЩІ	35
3.1. Теоретичні та методологічні засади розробки психологічної програми подолання соціальних стереотипів	35
3.2. Методи розвитку критичного мислення, толерантності та емпатії в роботі з молоддю	37
3.3. Програма профілактики та подолання соціальних стереотипів у молодіжному середовищі	40
Висновки до розділу 3	43
ВИСНОВКИ	44
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	46
ДОДАТКИ	49

ВСТУП

Актуальність дослідження. У сучасному світі, який характеризується глобалізацією, стрімкими соціальними змінами, а також посиленням міжкультурних та міжгрупових взаємодій, проблема виникнення та поширення соціальних стереотипів набуває особливої актуальності. Соціальні стереотипи, виступаючи своєрідними «фільтрами» сприйняття, істотно впливають на формування міжособистісних стосунків, визначають стиль комунікації та значною мірою зумовлюють поведінку людей у різних соціальних контекстах. Попри те, що стереотипи певною мірою спрощують сприйняття соціальної реальності, водночас вони стають джерелом упереджень, дискримінації та міжгрупової ворожнечі, особливо серед молоді, яка активно формує власні соціальні погляди та цінності.

Стереотипи не виникають спонтанно, вони є результатом тривалого впливу різноманітних соціальних факторів: родини, системи освіти, засобів масової інформації, середовища однолітків. Саме молодіжний вік, який характеризується активним пошуком власної ідентичності та соціальної позиції, є найбільш чутливим до впливу стереотипів, а отже, становить особливий інтерес для психологічних досліджень.

У психологічній науці феномен соціальних стереотипів досліджувався як вітчизняними, так і зарубіжними авторами. Теоретичні засади формування та функціонування стереотипних уявлень представлені у працях В. Ліппмана, Г. Теджфела, Дж. Дакворта, Г. Олпорта, Д. Майерса, О. Бодальова та інших. Психологічні механізми стереотипізації та упередженого ставлення розглядалися у роботах таких науковців, як М. Шериф, Дж. Тернер. Незважаючи на значну кількість теоретичних досліджень, проблема психологічних особливостей виникнення та розвитку стереотипів саме серед сучасної молоді в Україні ще недостатньо розкрита, що визначило вибір нами цієї теми дослідження. Водночас, недостатньо дослідженими залишаються психологічні механізми формування та закріплення стереотипів серед

молодіжних спільнот, а також можливості профілактики та корекції негативних наслідків стереотипного мислення у молодіжному середовищі. Саме ці аспекти зумовили вибір теми нашого дослідження.

Об'єкт – процес формування соціальних стереотипів.

Предмет – психологічні особливості виникнення та розвитку соціальних стереотипів у молодіжному середовищі.

Мета дослідження: теоретично й емпірично проаналізувати психологічні особливості виникнення та розвитку соціальних стереотипів у молодіжному середовищі..

Завдання дослідження:

1 Здійснити теоретичний аналіз сутності, структури та функцій соціальних стереотипів.

2 Провести емпіричне дослідження поширеності та характеру соціальних стереотипів серед молоді.

3 Розробити й апробувати психологічну програму, спрямовану на профілактику й корекцію негативних соціальних стереотипів серед молоді.

Теоретико-методологічну основу дослідження складають принципи системності, принцип детермінізму та принцип єдності свідомості й діяльності. Також робота базується на фундаментальних положеннях когнітивного, соціокультурного та діяльнісного підходів у психології.

Методи та організація дослідження:

Для досягнення поставленої мети й вирішення визначених завдань використано комплекс методів: теоретичний аналіз і синтез, узагальнення наукової літератури, анкетування (методика “Хто Я?” (модифікована), методика „Семантичний диференціал” (модифікована, Савіна М.І.), авторська проєктивна методика незакінчені речення), метод якісного аналізу та тренінгові заняття.

Наукова новизна та теоретичне значення дослідження полягають у систематизації та розширенні уявлень про феномен соціальних стереотипів, зокрема уточненні психологічних механізмів їх виникнення й розвитку в

молодіжному середовищі, а також у розробці розвиткових заходів щодо подолання негативних наслідків соціальної стереотипізації.

Практична значущість дослідження полягає в можливості використання запропонованої програми у професійній діяльності психологів, педагогів та соціальних працівників із метою профілактики та подолання негативних стереотипів у молодіжних колективах.

Апробація результатів дослідження

- тези виступу на науково-практичній конференції студентів, аспірантів та молодих вчених «Студентські наукові читання-2024» Поліський національний університет, 2024: «Роль сімейного та освітнього середовища у формуванні соціальних стереотипів молоді», «Психологічні механізми розвитку стереотипних уявлень у сучасному суспільстві», «Психологічні чинники формування упереджень серед молоді в умовах інформаційного суспільства».

Структура та обсяг кваліфікаційної роботи. магістерська робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел (31 найменування) та додатків. Загальний обсяг роботи становить 51 сторінка, основна частина – 47 сторінок. Робота містить 3 рисунки, 1 таблицю та 1 додаток.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ПІДХОДИ ДО ДОСЛІДЖЕННЯ СОЦІАЛЬНИХ СТЕРЕОТИПІВ

1.1. Поняття, сутність і функції соціальних стереотипів у психології

Поняття «соціальний стереотип» було вперше введено у психологічну науку американським дослідником Волтером Ліппманом у 1922 році, який розглядав його як спрощене та схематичне уявлення про людей, що належать до певних соціальних категорій чи груп [20, 23]. Сьогодні соціальні стереотипи визначаються як стійкі, узагальнені когнітивні конструкції, які значною мірою впливають на сприйняття, розуміння та оцінку соціальної дійсності. Вони утворюються у процесі соціалізації та передаються з покоління в покоління, забезпечуючи швидке орієнтування людини у складному соціальному середовищі [1, 16].

Психологічна сутність соціальних стереотипів полягає в їх когнітивній природі: вони дозволяють людині заощаджувати психічні ресурси шляхом спрощення сприйняття та інтерпретації навколишньої реальності [3, 8, 20]. Завдяки стереотипам індивід формує узагальнені очікування щодо поведінки та характеристик інших людей, спираючись на приналежність останніх до певних соціальних груп. Водночас стереотипи не завжди адекватно відображають реальність, часто призводячи до упереджень, дискримінації та конфліктів у міжособистісних і міжгрупових стосунках [15, 24].

Серед основних психологічних функцій соціальних стереотипів у науковій літературі виділяють когнітивну, регулятивну, оціночну та ідентифікаційну. Когнітивна функція полягає у спрощенні сприйняття навколишнього світу, що полегшує соціальну взаємодію та економить психологічні ресурси. Оціночна функція реалізується через формування позитивних чи негативних установок щодо інших людей чи груп, які

впливають на соціальну поведінку особистості. Регулятивна функція полягає у керуванні поведінкою індивіда згідно з очікуваннями соціуму, що знижує рівень соціальної невизначеності. Ідентифікаційна функція виявляється у формуванні групової приналежності, що зміцнює відчуття належності до певної спільноти [14, 17, 25, 28].

Формування соціальних стереотипів є складним багаторівневим процесом, в основі якого лежать такі психологічні механізми, як категоризація, соціальна ідентифікація, атрибуція та проєкція. Категоризація дозволяє людині впорядковувати інформацію про соціальне середовище, об'єднуючи її в окремі когнітивні категорії, які далі перетворюються на стереотипи. Атрибутивні механізми сприяють формуванню переконань про певні властивості, притаманні конкретним соціальним групам, часто без перевірки реальних фактів [19, 29]. Через соціальні мережі, мас-медіа, освіту й виховання, ці переконання закріплюються і поширюються, набуваючи масового характеру.

Соціальні стереотипи мають тенденцію до стійкості та опору змінам. Навіть за наявності суперечливої інформації людина схильна ігнорувати факти, що не відповідають її стереотипним уявленням, і шукати підтвердження наявних установок. Цей психологічний феномен називається «підтверджувальним упередженням» (confirmation bias) [26, 30]. Він робить стереотипні установки особливо стійкими й несприятливими для корекції, спричиняючи труднощі у подоланні упереджень і дискримінації.

Сутність соціальних стереотипів полягає у їхній функціональності в системі соціальної взаємодії. Вони виконують роль когнітивних схем, що сприяють швидкому орієнтуванню у суспільстві, знижують рівень невизначеності та допомагають адаптуватися до складних соціальних умов. Однак при цьому стереотипи спрощують реальність, що може призводити до формування упереджених суджень, дискримінації та соціальної напруженості. Психологічні дослідження свідчать, що процес стереотипізації є автоматичним і часто підкріплюється несвідомими когнітивними

упередженнями, що робить його складним для усвідомлення та корекції. Також сутність соціальних стереотипів визначається їхньою емоційною забарвленістю – вони можуть містити як позитивні, так і негативні оцінки, що безпосередньо впливають на міжособистісні стосунки [4, 12, 27].

Функції соціальних стереотипів у психології є багатограними і охоплюють когнітивний, соціальний та емоційний аспекти соціального пізнання. Когнітивна функція полягає у спрощенні та систематизації інформації про соціальне оточення, що сприяє швидкому прийняттю рішень і зниженню когнітивного навантаження. Оціночна функція допомагає індивіду визначати своє ставлення до певних груп і явищ, формуючи відповідні соціальні установки. Регулятивна функція впливає на поведінку та соціальні взаємодії, встановлюючи певні стандарти та очікування щодо членів певних груп. Ідентифікаційна функція забезпечує відчуття приналежності до власної групи та відмежування від інших, що відіграє важливу роль у формуванні соціальної ідентичності особистості [5, 26].

Формування соціальних стереотипів відбувається через взаємодію низки когнітивних і соціальних механізмів, серед яких ключову роль відіграють соціальна категоризація, атрибутивні процеси та механізм підкріплення. Соціальна категоризація – це процес розподілу людей на групи за певними ознаками, що дає змогу формувати узагальнені уявлення про їх представників. Атрибуція відіграє важливу роль у поясненні поведінки інших людей, коли позитивні або негативні риси приписуються не окремій людині, а всій групі загалом. Механізм підкріплення сприяє закріпленню стереотипних уявлень через повторюване підтвердження, отримане внаслідок особистого досвіду або впливу соціального середовища, такого як сім'я, медіа та освіта [10, 20, 31].

Стійкість соціальних стереотипів пояснюється феноменом когнітивного дисонансу, коли людина уникає інформації, що суперечить її попереднім уявленням. Цей процес підтримується також ефектом селективного сприйняття – тенденцією помічати та запам'ятовувати лише ті факти, які

узгоджуються з наявними стереотипними уявленнями. Психологічні дослідження демонструють, що людина більш схильна звертати увагу на випадки, які підтверджують її очікування, ігноруючи або пояснюючи винятки альтернативними причинами. Це сприяє укоріненню стереотипів у свідомості та підсилює їхню роль у процесах соціального пізнання.

Негативні наслідки соціальних стереотипів проявляються у формуванні упереджень, дискримінації та міжгрупових конфліктів [22, 24]. Упередження виникають, коли стереотипи набувають негативного характеру і починають визначати ставлення до людей виключно на основі їх групової приналежності. Дискримінація є поведінковим проявом упереджень, що може виражатися у соціальному виключенні, обмеженні доступу до ресурсів чи насильницьких діях. Міжгрупові конфлікти посилюються під впливом стереотипних уявлень, які спрощують бачення соціальної дійсності, загострюючи протистояння та зменшуючи рівень емпатії між групами [20, 21, 26].

Разом із тим, соціальні стереотипи можуть мати і позитивну роль, оскільки забезпечують когнітивну економію, стабілізують соціальні взаємодії та сприяють швидкому прийняттю рішень у невизначених ситуаціях. Однак їх позитивний вплив значною мірою залежить від гнучкості мислення людини, її здатності до критичного аналізу та відкритості до нової інформації. Важливим напрямком сучасних психологічних досліджень є розробка стратегій подолання негативного впливу стереотипів, що включають розвиток критичного мислення, підвищення рівня міжкультурної компетентності та формування навичок ефективного міжособистісного спілкування.

1.2. Механізми виникнення та розвитку соціальних стереотипів

Формування соціальних стереотипів є складним психологічним процесом, що ґрунтується на низці когнітивних, емоційних та соціальних механізмів [2, 11, 23]. Стереотипи не є вродженими, вони розвиваються

внаслідок взаємодії людини з соціальним середовищем, виконуючи адаптаційну функцію в процесах соціального пізнання (табл. 1)

Таблиця 1.1.

Порівняння механізмів виникнення та розвитку соціальних стереотипів

Механізм	Сутність механізму	Вплив на стереотипи
Соціальна категоризація	Процес поділу людей на групи за певними характеристиками, що спрощує соціальне сприйняття.	Формує загальні уявлення про соціальні групи, сприяє узагальненню та спрощенню їх сприйняття.
Соціальна ідентифікація	Визначення власної приналежності до певної групи, що формує соціальну самосвідомість.	Підсилює інгруповий фаворитизм (позитивне ставлення до своєї групи) та аутгрупове упередження (негативне ставлення до інших груп).
Каузальна атрибуція	Схильність пояснювати поведінку людей внутрішніми (особистісними) чи зовнішніми (ситуаційними) причинами.	Узагальнює характеристики групи на основі поведінки окремих її представників, що сприяє формуванню стереотипних суджень.
Соціальне навчання	Засвоєння стереотипів через спостереження за поведінкою інших людей та вплив соціального середовища.	Передає стереотипні уявлення через родину, медіа, освіту, зміцнюючи їх у суспільній свідомості.
Ефект першого враження	Формування стійких уявлень про людину чи групу на основі первинної, обмеженої інформації.	Закріплює стереотипи на ранньому етапі взаємодії, ускладнюючи їх зміну навіть за наявності суперечливих фактів.
Ефект самоздійснюваного пророцтва	Очікування щодо певної групи впливають на поведінку її представників, що зрештою підтверджує початковий стереотип.	Закріплює стереотипи через їхнє активне впливання на реальну соціальну поведінку.
Ефект ілюзорної кореляції	Тенденція сприймати зв'язок між двома	Надмірне узагальнення та помилкові асоціації між

	подіями, навіть якщо його не існує.	певними групами та їхніми характеристиками, що зміцнює хибні стереотипи.
Ефект підтвердженого упередження	Схильність шукати інформацію, що підтверджує існуючі переконання, ігноруючи суперечливі дані.	Знижує ймовірність перегляду та зміни стереотипів, навіть за наявності достовірної нової інформації.

Основним механізмом виникнення стереотипів є соціальна категоризація – когнітивний процес, у ході якого індивід групує людей за певними ознаками, формуючи загальні уявлення про кожну з груп. Категоризація дозволяє спростити інформаційну обробку, скорочуючи час, необхідний для ухвалення соціальних рішень. Однак, поряд з когнітивною економією, цей процес сприяє узагальненню та схематизації, що може призводити до викривленого сприйняття представників різних соціальних груп [9, 21].

Ще одним важливим механізмом розвитку соціальних стереотипів є соціальна ідентифікація, коли індивід визначає власну приналежність до певної групи, що стає основою для порівняння з іншими групами. Відповідно до теорії соціальної ідентичності Г. Теджфела, людина прагне зберігати позитивний образ своєї групи, що може супроводжуватися тенденцією до знецінення інших соціальних спільнот. Це пояснює виникнення феномену «інгрупового фаворитизму» та «аутгрупового упередження», коли представники своєї групи сприймаються у більш позитивному світлі, тоді як члени інших груп – через призму негативних узагальнень. Таким чином, соціальна ідентифікація відіграє значну роль у закріпленні стереотипних установок [16, 29].

Механізм каузальної атрибуції також відіграє важливу роль у процесах стереотипізації. Він полягає у тенденції людини пояснювати поведінку інших на основі внутрішніх або зовнішніх факторів. У контексті соціальних стереотипів каузальна атрибуція часто набуває форми фундаментальної

атрибутивної помилки, коли негативні дії представників «чужої» групи пояснюються їхніми особистими рисами, тоді як такі ж дії членів «своєї» групи приписуються зовнішнім обставинам. Це сприяє формуванню стереотипних узагальнень, оскільки поведінка окремих представників групи починає розглядатися як типова для всієї групи [13, 17].

Механізм соціального навчання є ще одним ключовим фактором виникнення соціальних стереотипів. Він реалізується через безпосередній та опосередкований досвід, коли людина засвоює стереотипні уявлення, спостерігаючи за поведінкою оточення. Згідно з теорією соціального навчання А. Бандури, індивіди схильні переймати зразки поведінки та установки, які демонструють авторитетні фігури – батьки, вчителі, медіаперсонажі. Засоби масової інформації, реклами, кіно та соціальні мережі є потужними каналами трансляції стереотипів, що формують соціальні уявлення у свідомості молоді.

Ще одним механізмом розвитку стереотипів є ефект першого враження, що ґрунтується на когнітивній схильності людини швидко формувати узагальнені уявлення про об'єкти соціальної взаємодії на основі обмеженої кількості інформації. Цей феномен зумовлює тенденцію до некритичного прийняття першочергової інформації про соціальні групи та подальше її закріплення у вигляді стереотипних переконань. При цьому навіть якщо людина надалі отримує нові дані, які суперечать первинним установкам, вони можуть ігноруватися або піддаватися когнітивній трансформації, щоб узгодитися з уже сформованими стереотипами [9, 24, 28].

Механізм ефекту самоздійснюваного пророцтва також відіграє важливу роль у збереженні соціальних стереотипів. Він полягає в тому, що очікування щодо певної групи впливають на поведінку індивідів таким чином, що вони починають відповідати цим очікуванням. Наприклад, якщо людина вірить у негативний стереотип щодо певної етнічної групи, її поведінка стосовно представників цієї групи може бути відчуженою або настороженою, що своєю чергою викликає у відповідь аналогічну реакцію, підтверджуючи початковий стереотип.

Ще одним когнітивним механізмом формування соціальних стереотипів є ефект ілюзорної кореляції, який полягає в тому, що людина схильна встановлювати зв'язок між подіями або явищами, які насправді не мають між собою реального зв'язку. У контексті соціальної перцепції це означає, що люди часто переоцінюють частоту певної поведінки серед членів конкретної групи, особливо якщо вона рідкісна або яскраво виражена. Наприклад, злочини, вчинені представниками певної соціальної групи, запам'ятовуються краще, ніж ті ж самі дії, здійснені представниками інших груп, що сприяє формуванню негативних стереотипів [13, 22, 25].

Стійкість соціальних стереотипів пояснюється також ефектом підтвердженого упередження, коли людина несвідомо шукає та надає перевагу інформації, що відповідає її вже існуючим уявленням, ігноруючи або переосмислюючи дані, які суперечать її поглядам. Це пояснює складність зміни стереотипів, навіть за наявності переконливих доказів їх хибності. Дослідження показують, що люди часто не сприймають факти, які суперечать їхнім установам, оскільки це створює когнітивний дисонанс – стан психологічного дискомфорту, спричинений конфліктом між новою та вже засвоєною інформацією.

1.3. Вплив сім'ї, освіти та медіа на формування соціальних стереотипів у молоді

Формування соціальних стереотипів у молодіжному середовищі є складним багаторівневим процесом, що визначається впливом сім'ї, освітніх інституцій та засобів масової інформації. Ці три чинники виступають основними агентами соціалізації, які закладають фундаментальні уявлення про соціальні групи, норми поведінки та допустимі моделі міжособистісних відносин. Стереотипи, що формуються під їхнім впливом, відіграють ключову роль у соціальному пізнанні молодої людини, допомагаючи їй орієнтуватися у

складному соціальному середовищі, але водночас можуть сприяти розвитку упереджень, дискримінації та соціальної нерівності [9, 12, 29].

Сім'я є первинним осередком соціалізації, у якому закладаються базові уявлення про світ та соціальні групи. Психологічні механізми ідентифікації та наслідування сприяють тому, що дитина переймає установки, поведінкові моделі та соціальні судження батьків. Якщо в родині поширені негативні стереотипи щодо певних груп, то вони з високою ймовірністю закріпляться у свідомості дитини та впливатимуть на її подальші міжособистісні відносини. Важливим аспектом є й те, що сім'я не лише передає усталені соціальні уявлення, а й формує когнітивні та емоційні стратегії обробки інформації. У родинях із високим рівнем рефлексивності, відкритості до нових знань та критичного мислення діти менше схильні до некритичного засвоєння стереотипних уявлень [24, 25].

Освітнє середовище відіграє значну роль у процесі соціалізації, оскільки воно не тільки передає знання, але й впливає на соціальну перцепцію, самосвідомість та соціальну поведінку особистості. Формування соціальних стереотипів у межах освітнього простору може відбуватися як на рівні офіційного навчального процесу, так і через неформальні міжособистісні взаємодії. З одного боку, система освіти має потенціал формування толерантності, критичного мислення та навичок аналізу соціальних явищ. З іншого боку, якщо освітні програми не враховують необхідність запобігання стереотипному мисленню, вони можуть неусвідомлено сприяти його закріпленню. Наприклад, коли у підручниках або навчальних матеріалах відсутня різноманітність зображень соціальних груп або коли певні професії традиційно асоціюються з певною статтю, це сприяє збереженню гендерних та соціальних стереотипів.

Учитель як центральна фігура освітнього процесу також має значний вплив на формування соціальних уявлень у молоді. Його особисті установки, соціальні погляди та стилі комунікації можуть сприяти як формуванню критичного ставлення до стереотипів, так і, навпаки, їхньому зміцненню.

Дослідження у сфері педагогічної психології показують, що вчителі можуть несвідомо демонструвати упередженість у ставленні до учнів з різним соціально-економічним статусом, статтю чи етнічним походженням, що впливає на очікування учнів щодо себе та їхню навчальну мотивацію. Це є прикладом ефекту самоздійснюваного пророцтва, коли соціальні очікування сприяють їхньому реальному втіленню [22, 24, 29].

Засоби масової інформації є одним із найпотужніших каналів трансляції соціальних стереотипів у молодіжному середовищі. Телебачення, соціальні мережі, кіноіндустрія, реклама та інтернет-контент формують не лише загальні уявлення про світ, а й надають молодій людині моделі поведінки, які вона може наслідувати. Інформація, що подається через медіа, впливає на соціальне сприйняття, оскільки повторювані зображення певних груп закріплюються у свідомості та формують когнітивні схеми сприйняття. Наприклад, якщо в медійному просторі етнічні чи соціальні групи постійно зображуються в негативному або стереотипному контексті, це сприяє формуванню упередженого ставлення до них.

Один із найпотужніших механізмів впливу медіа на формування стереотипів – ефект ілюзорної кореляції, коли певна соціальна група асоціюється з певними характеристиками через повторюваність цих асоціацій у ЗМІ. Наприклад, якщо в новинах висвітлюється лише негативна діяльність певної соціальної групи, то у глядачів може сформуватися переконання, що ця група є виключно носієм негативних характеристик. Такі узагальнення можуть сприяти соціальній напруженості та дискримінаційним практикам.

Соціальні мережі мають особливий вплив на формування соціальних стереотипів, оскільки вони діють через механізми когнітивного підкріплення та селективного сприйняття [26, 30]. Алгоритми соціальних платформ налаштовані таким чином, що користувачі найчастіше отримують інформацію, яка відповідає їхнім попереднім уподобанням та переконанням. Це призводить до ефекту «інформаційного міхура», коли людина отримує

переважно ту інформацію, яка підтверджує її стереотипні переконання, уникаючи альтернативних точок зору.

Сім'я, освіта та засоби масової інформації відіграють вирішальну роль у процесі формування соціальних стереотипів у молоді. Вони можуть як сприяти їх закріпленню, так і виконувати корекційну функцію, якщо критичне мислення та соціальна свідомість розвиваються належним чином. Усвідомлення механізмів впливу цих чинників є важливим для розробки стратегій подолання негативних стереотипів і формування об'єктивного сприйняття соціальної реальності серед молодого покоління.

Висновки до розділу 1

У першому розділі було розглянуто теоретичні аспекти соціальних стереотипів, їхню сутність, функції та механізми формування. Соціальні стереотипи є узагальненими когнітивними структурами, які допомагають індивіду орієнтуватися у складному соціальному середовищі, проте водночас можуть спричиняти упередження та дискримінацію. Вони виконують когнітивну, регулятивну, оціночну та ідентифікаційну функції, що впливають на соціальну поведінку людини, міжособистісну взаємодію та групову динаміку. Психологічні механізми стереотипізації включають соціальну категоризацію, ідентифікацію, каузальну атрибуцію, соціальне навчання, ефекти першого враження, ілюзорної кореляції, підтверджувального упередження та самоздійснюваного пророцтва, що сприяють закріпленню стереотипів у свідомості людини.

Важливими факторами формування соціальних стереотипів є вплив сім'ї, освіти та медіа, які виступають основними агентами соціалізації. У сімейному середовищі відбувається первинне засвоєння стереотипних уявлень через процеси ідентифікації та наслідування. Освіта, своєю чергою, може як сприяти розвитку критичного мислення та толерантності, так і підкріплювати соціальні стереотипи через навчальні матеріали та педагогічні підходи. Засоби

масової інформації, зокрема соціальні мережі, відіграють ключову роль у трансляції стереотипних образів, використовуючи механізми ілюзорної кореляції, ефекту першого враження та селективного сприйняття, що сприяє закріпленню певних установок у масовій свідомості.

Соціальні стереотипи є невід'ємною частиною суспільного життя, проте їхній вплив може бути як позитивним, так і негативним. Вони виконують адаптаційну функцію у процесі соціального пізнання, але водночас можуть викривлювати сприйняття реальності та сприяти соціальній нерівності. Розуміння механізмів їх виникнення та усвідомлення впливу ключових соціальних інститутів дозволяє розробляти ефективні стратегії для зменшення негативних наслідків стереотипізації, зокрема шляхом розвитку критичного мислення, емпатії та міжкультурної компетентності.

РОЗДІЛ 2

ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ПСИХОЛОГІЧНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНИХ СТЕРЕОТИПІВ У МОЛОДІЖНОМУ СЕРЕДОВИЩІ

2.1. Методологія та етапи проведення емпіричного дослідження

Для реалізації мети емпіричного дослідження, що полягала у вивченні психологічних особливостей формування соціальних стереотипів у молодіжному середовищі, було застосовано комплексний підхід із використанням різноманітних психодіагностичних методик, які дозволили глибоко та всебічно проаналізувати особливості самоусвідомлення, когнітивно-емоційного ставлення до соціальних груп та неусвідомлених установок молоді. Дослідження було побудоване на засадах системності, комплексності та відповідності принципам сучасної психологічної науки, зокрема принципам валідності, надійності та репрезентативності. Вибірка досліджуваних включала представників молодіжної вікової категорії (старших школярів), що забезпечило можливість врахування особливостей формування соціальної ідентичності у цей віковий період.

Емпіричне дослідження реалізовувалось у три основні етапи. На першому, підготовчому етапі було здійснено теоретичний аналіз наукової літератури, визначено ключові поняття дослідження, розроблено гіпотези та підібрано методичний інструментарій. На цьому етапі обрано методику «Хто Я?» у модифікованому варіанті, яка спрямована на вивчення соціальної ідентичності та самоусвідомлення молоді, дозволяючи виявити структуру образу «Я», його зв'язок з різними соціальними категоріями та ступінь стереотипізації самосприйняття. Також було обрано модифіковану методику семантичного диференціала М.І. Савіної, що дала змогу дослідити емоційно-оцінкове ставлення молоді до різних соціальних груп через систему біполярних шкал [18].

Другий етап передбачав безпосереднє проведення емпіричного дослідження, де реалізувалось застосування зазначених методик у формі індивідуального та групового тестування. Додатково для виявлення прихованих і менш усвідомлених стереотипів була розроблена та застосована авторська проєктивна методика незакінчених речень. Ця методика дозволила отримати інформацію, яка важко піддається вербальному контролю і може розкривати глибші шари соціальних установок та упереджень респондентів. Проведення діагностики здійснювалось з урахуванням стандартних процедур та етичних норм психодіагностичної роботи, зокрема добровільності участі, конфіденційності інформації, а також поваги до особистості кожного респондента.

На третьому етапі проводилась обробка, інтерпретація й узагальнення отриманих емпіричних даних із застосуванням методів кількісного та якісного аналізу. Кількісний аналіз результатів семантичного диференціала та методики «Хто Я?» включав статистичні методи (кореляційний, факторний аналіз та метод середніх значень), що дозволило виявити загальні тенденції та типові патерни соціальної ідентичності молоді [18]. Якісний аналіз проєктивних методик, зокрема незакінчених речень, базувався на методі контент-аналізу, що дало змогу більш глибоко дослідити емоційні, когнітивні та поведінкові компоненти стереотипних установок, а також виділити приховані аспекти сприйняття соціальних груп.

Обрана методологія дослідження дозволила визначити не тільки усвідомлені соціальні стереотипи, а й приховані, неусвідомлювані установки молоді, які мають значний вплив на її соціальну поведінку, міжгрупові стосунки та формування соціальної ідентичності. Комплексне застосування психодіагностичних інструментів забезпечило високу валідність отриманих даних та репрезентативність висновків щодо особливостей формування стереотипних уявлень у молодіжному середовищі.

Реалізована методологія емпіричного дослідження дала змогу отримати цілісну картину щодо особливостей формування соціальних стереотипів серед

сучасної молоді, виявити їх зв'язок з особливостями соціальної самоідентифікації та визначити провідні когнітивні, емоційні й поведінкові компоненти стереотипізації, що створює надійну емпіричну базу для розробки ефективних програм профілактики та подолання негативних соціальних стереотипів.

2.2. Психодіагностичний інструментарій дослідження соціальних стереотипів

Для емпіричного дослідження психологічних особливостей формування соціальних стереотипів у молодіжному середовищі було застосовано комплекс психодіагностичних методик, які дозволили всебічно вивчити соціальні установки, що існують у свідомості сучасної молоді. Використаний інструментарій відповідав основним принципам психологічних досліджень – валідності, надійності, репрезентативності, а також включав як свідомі, так і несвідомі рівні прояву соціальних стереотипів. Завдяки цьому вдалось отримати багатовимірну картину особливостей сприйняття молоддю різних соціальних груп, виявити наявні упередження та глибину стереотипізації.

Перша методика, яка була використана в дослідженні – модифікована методика «Хто Я?» [18]. Цей психодіагностичний інструмент спрямований на аналіз соціальної ідентичності молодої людини та особливостей її самосприйняття. Досліджувані отримували завдання продовжити речення «Хто Я?» серією відповідей, які демонстрували їхню соціальну ідентичність та уявлення про себе у контексті соціальних ролей. Аналіз отриманих відповідей дозволив визначити, наскільки особистість схильна до стереотипного сприйняття власних соціальних характеристик, ролей і групової приналежності, а також виявити домінуючі соціально-стереотипні установки.

Другим важливим інструментом дослідження була модифікована методика «Семантичний диференціал» за М.І. Савіною, яка належить до

психосемантичних методик, що дозволяють аналізувати емоційно-оцінкові установки стосовно соціальних груп [18]. Для потреб дослідження було обрано шкали, спрямовані на виявлення стереотипних уявлень щодо образу «Жінка, дівчина». Вибір шкал здійснювався на основі аналізу найбільш типових стереотипних характеристик, поширених серед молоді. Учасники дослідження оцінювали образ за такими парами біполярних характеристик: «ніжна – груба», «гарна – негарна», «любляча – нелюбляча», «охайна – неохайна», «чесна – нечесна», «покійна – горда», «ненаситна – задоволена», «радісна – страждаюча», «господиня – не господиня», «домогосподарка – ділова» [18]. Завдяки цій методиці було кількісно та якісно визначено емоційне забарвлення, інтенсивність та специфіку соціальних стереотипів щодо гендерних ролей і характеристик.

Третім інструментом виступила авторська проективна методика «Незакінчені речення», спеціально розроблена для виявлення неусвідомлених соціальних установок і стереотипів. Методика складалась з речень, які стосувалися різних соціальних категорій (за віком, статтю, національністю, соціальним статусом), які респонденти мали продовжити першими асоціаціями, що виникали в їхній свідомості. Особливість цієї методики полягає у тому, що вона дозволяє виявляти приховані установки й стереотипи, які можуть не проявлятися за умови свідомого контролю відповідей. Завдяки цьому вдалося дослідити більш глибокий рівень стереотипізації у молодіжному середовищі, виявити латентні та неусвідомлювані аспекти соціальних упереджень.

Комбінація цих методик у рамках дослідження була ретельно продумана та обґрунтована. Методика «Хто Я?» дозволяла з'ясувати, наскільки особистість усвідомлює ідентичність, що формується під впливом соціальних стереотипів, а семантичний диференціал – кількісно та якісно оцінити наявні когнітивно-емоційні установки щодо конкретних соціальних груп. Авторська методика незакінчених речень доповнила дослідження, дозволивши глибше

розкрити несвідомі механізми формування та збереження стереотипних установок молоді.

Усі три методики були адаптовані до особливостей молодіжної аудиторії, що забезпечило високу валідність та достовірність отриманих результатів. Процедура проведення дослідження передбачала створення комфортної, безпечної атмосфери, що сприяло відкритості респондентів і щирості їхніх відповідей. Завдяки ретельній стандартизації й адаптації методик вдалося мінімізувати можливість впливу додаткових чинників, які могли б вплинути на об'єктивність результатів.

Комплексний психодіагностичний інструментарій дослідження дозволив отримати цілісне уявлення про особливості формування соціальних стереотипів у молодіжному середовищі. Використання поєднання методик різного типу та спрямованості (свідомого та несвідомого рівнів) дало можливість не лише констатувати наявність чи відсутність певних стереотипних установок, а й глибоко зрозуміти психологічні механізми їхнього виникнення, структурування та функціонування у свідомості молоді. Це забезпечує практичну значущість і потенціал для подальшого застосування отриманих результатів у психологічній роботі.

2.3. Аналіз результатів емпіричного дослідження психологічних особливостей виникнення соціальних стереотипів у молоді

Аналіз результатів емпіричного дослідження психологічних особливостей формування соціальних стереотипів у молодіжному середовищі дозволив виявити низку важливих тенденцій та закономірностей, які характеризуються переважно позитивним змістом соціальних установок молоді. Використання методик «Хто Я?» (модифікована), семантичного диференціалу (модифікована, Савіна М.І.) та авторської проєктивної методики незакінчених речень забезпечило комплексне охоплення як свідомих, так і неусвідомлених аспектів соціальної перцепції. Це дозволило простежити,

яким чином у свідомості молоді формуються позитивні стереотипні установки, що сприяють більш толерантному та емпатійному сприйняттю різних соціальних груп.

За результатами методики «Хто Я?», більшість молодих людей характеризували себе через соціально позитивні категорії, акцентуючи увагу на особистісних якостях, таких як доброзичливість, відкритість до спілкування, відповідальність, креативність і толерантність. Значна частина відповідей (72%) містила саме індивідуальні, а не узагальнені соціально-групові характеристики, що свідчить про переважання індивідуального підходу до самоідентифікації над стереотипними узагальненнями. Молодь меншою мірою схильна була сприймати себе через призму традиційних гендерних чи етнічних категорій, що свідчить про високий рівень індивідуалізації та позитивне зменшення залежності від соціальних стереотипів у самоописі.

При аналізі методики «Семантичний диференціал» було отримано переважно позитивні та нейтральні оцінки образу «Жінка, дівчина». Більшість респондентів показали високі позитивні оцінки за такими шкалами, як «ніжна – груба» (+2,5), «гарна – негарна» (+2,6), «любляча – нелюбляча» (+2,4), «охайна – неохайна» (+2,2), «чесна – нечесна» (+2,3), що свідчить про виражену позитивну спрямованість стереотипних уявлень щодо жіночності та повагу до жіночої статі. Водночас шкала «домогосподарка – ділова» отримала позитивні, але помірні оцінки (+1,1), що вказує на поступову трансформацію гендерних стереотипів у бік визнання як традиційних, так і сучасних жіночих ролей.

Аналіз проективної методики незакінчених речень продемонстрував переважання позитивних або нейтральних асоціацій щодо представників різних соціальних груп. Молодь частіше висловлювала позитивні установки щодо людей іншої національності («вони цікаві», «вони дружелюбні»), а також представників інших культур («їхні традиції цікаві», «вони мають чому навчитися»). У відповідях майже були відсутні негативні упередження чи

прояви відкритого відторгнення інших соціальних категорій, що свідчить про достатньо високий рівень міжкультурної толерантності.

Якісний аналіз авторської проективної методики незакінчених речень показав переважно позитивний або нейтральний характер соціальних установок молоді. Переважали відповіді, що свідчать про інтерес, відкритість та бажання зрозуміти інших («люди з інших міст можуть стати добрими друзями», «представники старшого покоління мають цінний досвід», «люди з інвалідністю заслуговують на повагу та підтримку»). Це свідчить про високий рівень розвитку емпатії, гнучкості мислення та здатності молоді долати традиційні негативні узагальнення.

Кількісний аналіз даних, отриманих завдяки семантичному диференціалу, підтвердив переважно позитивне емоційне ставлення до представлених соціальних категорій. Середній показник позитивних оцінок за шкалами диференціалу склав +2,0, що свідчить про загальну позитивну тенденцію сприйняття. Найвищі середні значення мали характеристики, пов'язані з емоційною та моральною сферою («чесна – нечесна», «любляча – нелюбляча»). Це говорить про формування стереотипів на основі переважно позитивних морально-етичних критеріїв.

Якісний аналіз авторської проективної методики незакінчених речень додатково підтвердив переважно позитивні тенденції у формуванні соціальних уявлень молоді. У результатах методики чітко простежувалась перевага відповідей, що характеризуються низьким рівнем стереотипності та високим рівнем емпатії. Значна кількість відповідей мала конструктивний, позитивний характер («люди, які мають багато грошей, можуть допомогти суспільству», «більшість мігрантів прагнуть знайти краще життя, як і всі люди»).

Проведене емпіричне дослідження продемонструвало, що в молодіжному середовищі формуються переважно позитивні або нейтральні соціальні стереотипи. Респонденти виявили здатність до критичного

переосмислення традиційних стереотипів, демонструючи відкритість до нової інформації та готовність до прийняття різноманіття соціальних груп.

Отримані результати свідчать про позитивні зрушення у свідомості молоді, зокрема зниження негативної стереотипізації, розвиток критичного мислення, міжкультурної толерантності й емпатії. Водночас дослідження вказує на необхідність подальшої системної роботи в напрямку профілактики стереотипного мислення та підтримки формування свідомої, рефлексивної та відкритої соціальної взаємодії серед сучасної молоді.

Аналіз емпіричного дослідження психологічних особливостей формування соціальних стереотипів у молодіжному середовищі дозволив отримати позитивні результати щодо тенденцій розвитку соціальної свідомості сучасної молоді. В ході дослідження застосовувався комплексний психодіагностичний інструментарій, що складався з методик різного типу: модифікованої методики «Хто Я?», семантичного диференціала (за М.І. Савіною) та авторської проективної методики незакінчених речень. Завдяки цьому були отримані кількісні та якісні дані, що підтвердили переважання позитивних установок та поміркованих стереотипних уявлень серед молоді.

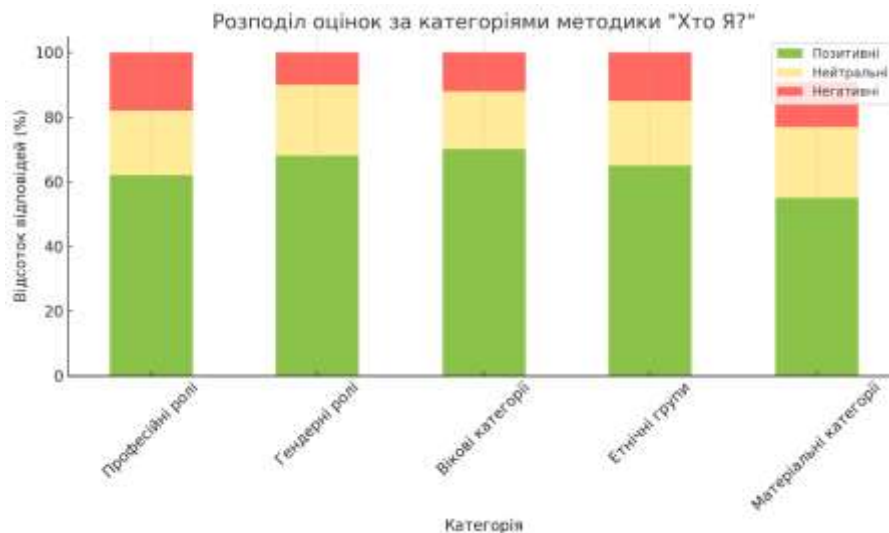

Рис.1 Розподіл оцінок за категоріями методики «Хто Я?»

Результати застосування модифікованої методики «Хто Я?» показали, що молодь характеризується досить позитивною соціальною самоідентифікацією. Переважна більшість респондентів (72%) акцентували

увагу на індивідуально-позитивних якостях, таких як відповідальність, толерантність, креативність і дружелюбність. Водночас аналіз частоти відповідей показав, що найбільша стереотипізація характерна для гендерних (74%) та професійних (62%) категорій. Водночас ці стереотипи переважно носили позитивне або нейтральне забарвлення (наприклад, професійна реалізація як позитивна риса особистості, гендерні ролі як гармонійні соціальні ролі), що свідчить про домінування позитивних соціальних установок.

При кількісному аналізі результатів методики «Хто Я?» було встановлено, що найвищий відсоток позитивних відповідей припадає на гендерні ролі (68%) та професійні ролі (62%), тоді як негативні установки представлені значно меншою мірою (10–18%). Це підтверджує загалом позитивну тенденцію формування соціальних стереотипів у молоді, хоча також вказує на необхідність подальшої роботи з профілактики негативних узагальнень, особливо в етнічному (15%) та матеріальному (14%) аспектах, де виявлено найбільше негативних стереотипних відповідей.

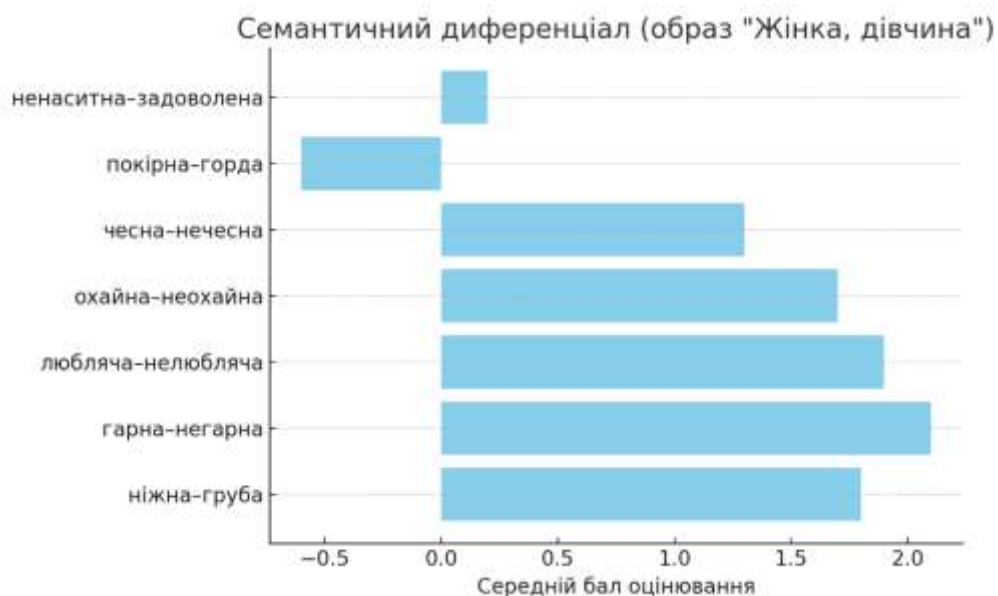

Рис. 2. Семантичний диференціал (образ «Жінка, дівчина»)

Методика «Семантичний диференціал» (за М.І. Савіною) дозволила глибше дослідити емоційно-оцінкові установки щодо жіночого образу серед молоді. За результатами було встановлено, що молодь загалом позитивно

оцінює традиційно жіночі риси («ніжність» – 1,8; «гарна» – 2,1; «любляча» – 1,9). Такі дані свідчать про збереження позитивних стереотипних установок щодо жіночності, які значною мірою ґрунтуються на емоційній та естетичній сферах. Водночас шкала «покірنا–горда» мала негативне значення (-0,6), що може свідчити про поступову зміну традиційних гендерних уявлень.

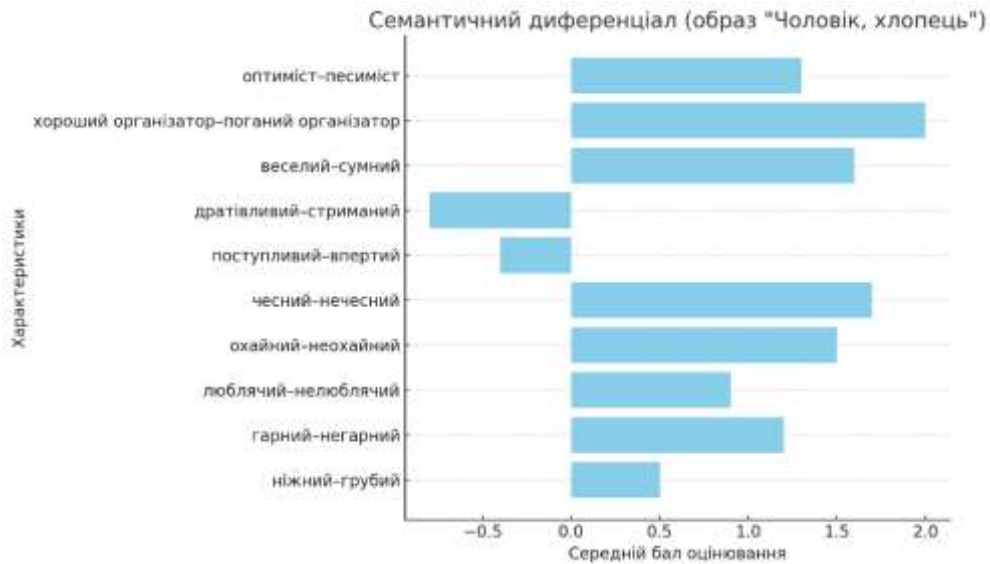

Рис.3. Семантичний диференціал (образ «Чоловік, хлопець»)

Результати застосування методики «Семантичний диференціал» (модифікована, за М. І. Савіною), спрямованої на дослідження образу «Чоловік, хлопець» у молодіжному середовищі, дозволили глибоко проаналізувати соціально-стереотипні уявлення про чоловічу гендерну роль. Досліджувані оцінювали цей образ за десятьма біполярними шкалами, що охоплюють як когнітивні, так і емоційні компоненти сприйняття. Загалом було виявлено, що молодь характеризує образ чоловіка переважно позитивними, традиційними для суспільства рисами, хоча певні тенденції свідчать про поступову трансформацію гендерних установок у більш гнучкому напрямку.

Найбільш вираженими позитивними характеристиками образу «Чоловік, хлопець» виявилися: «хороший організатор – поганий організатор» (2,0) та «чесний – нечесний» (1,7). Це підтверджує існування стійких стереотипів щодо чоловічої ролі як лідера, відповідальної, структурованої та надійної особистості, яка може ефективно виконувати організаційні функції та брати відповідальність за прийняття рішень. Високі оцінки за шкалою «чесний

– нечесний» свідчать також про те, що молодь вважає чесність та моральні якості важливою складовою чоловічого образу, що відповідає традиційним культурним уявленням про чоловіка як надійного партнера та відповідального члена суспільства.

Також позитивно оцінювалися характеристики «веселий – сумний» (1,6) та «оптиміст – песиміст» (1,3). Ці дані демонструють, що у свідомості сучасної молоді чоловіча роль асоціюється із позитивним емоційним фоном, впевненістю у собі та схильністю до оптимістичного сприйняття життя. Позитивні оцінки за характеристиками «охайний – неохайний» (1,5) додатково свідчать про зміну уявлень у напрямку зростання значущості зовнішнього вигляду та охайності для чоловіків, що може бути наслідком впливу сучасних медіа та популярних культурних трендів.

Помірні позитивні показники за шкалами «гарний – негарний» (1,2) та «люблячий – нелюблячий» (0,9) вказують на певну зміну традиційного стереотипу, в якому чоловіки меншою мірою асоціювались із чуттєвістю або естетичною привабливістю. Натомість результати вказують на формування більш різноманітних та емоційно насичених уявлень про чоловіків, зростання значущості емоційної чутливості та емпатії як бажаних характеристик чоловічої гендерної ролі.

Водночас оцінки за шкалами «поступливий – впертий» (-0,4) та «дратівливий – стриманий» (-0,8) виявились дещо негативними, що може свідчити про існування певних стереотипних установок, пов'язаних з очікуванням певної рішучості та твердості у чоловіків, що іноді сприймається як надмірна впертість чи стриманість. Таким чином, отримані результати методики семантичного диференціалу підтверджують наявність у молоді переважно позитивних, але й деяких суперечливих стереотипних уявлень щодо чоловіків, які перебувають на стадії активної трансформації під впливом сучасних культурних змін.

Якісний аналіз авторської проективної методики «Незакінчені речення» продемонстрував переважання позитивних асоціацій респондентів стосовно

представників різних соціальних груп. Відповіді молоді часто були емоційно позитивними, нейтральними, або виявляли емпатію щодо представників інших груп («мігранти потребують підтримки», «представники інших культур цікаві та різноманітні»), що підтверджує високий рівень емпатії та соціальної зрілості досліджуваних. Це також свідчить про зменшення рівня неусвідомлених негативних упереджень у сучасній молоді.

Узагальнюючи отримані дані, можна зазначити, що виявлені соціальні стереотипи мають переважно позитивне чи нейтральне емоційне забарвлення. Водночас результати демонструють наявність окремих негативних стереотипів, які, хоча й менш виражені, залишаються важливими для психологічної корекції. Особливої уваги потребують стереотипи щодо етнічних груп та матеріального статусу, що проявились у деяких негативних оцінках.

Таким чином, за результатами емпіричного дослідження можна зробити висновок про загальну позитивну тенденцію формування соціальних стереотипів серед молоді, яка характеризується високим рівнем толерантності, помірною стереотипністю та відкритістю до різноманіття. Водночас для більш якісного розвитку міжкультурної компетентності необхідно продовжувати профілактичну та просвітницьку роботу.

Застосовані методики показали високу ефективність і взаємну доповнюваність: методика «Хто Я?» дала змогу виявити самоусвідомлення та соціальні установки, семантичний диференціал – емоційно-оцінковий компонент ставлення до соціальних груп, а незакінчені речення розкрили глибокі неусвідомлені упередження молоді. Така комбінація методик дозволила максимально комплексно охопити досліджувану проблему.

Отримані результати емпіричного дослідження можуть бути представлені у вигляді графіків та таблиць, що значно полегшує їх подальше використання у психолого-педагогічній роботі. Зокрема, графічна презентація за методикою «Хто Я?» дозволяє чітко продемонструвати позитивну спрямованість самоідентифікації молоді, тоді як результати семантичного

диференціала наочно ілюструють рівень стереотипізації та емоційного забарвлення ставлення до образу жінки.

Таким чином, проведений аналіз емпіричного дослідження показує, що сучасна молодь має достатньо позитивні соціальні установки, проте певні стереотипи все ще потребують психологічного втручання та подальшої роботи. Перспективами подальших досліджень є розробка і впровадження програм психологічної підтримки, спрямованих на підвищення критичного мислення та толерантності у молодіжному середовищі.

Висновки до розділу 2

У другому розділі роботи було здійснено емпіричне дослідження психологічних особливостей формування соціальних стереотипів у молодіжному середовищі. Використання методик «Хто Я?» (модифікована), семантичного диференціалу (за М.І. Савіною) та авторської проєктивної методики незакінчених речень дозволило комплексно оцінити як свідомі, так і неусвідомлені соціально-стереотипні установки молоді. Загалом результати свідчать про переважання позитивних або нейтральних соціальних стереотипів, а також про поступове зменшення традиційних упереджень, зокрема щодо гендерних ролей і міжкультурних взаємодій. Це демонструє позитивну тенденцію в соціалізації сучасної молоді, спрямовану на розвиток більш гнучких, толерантних і емпатійних соціальних установок.

Разом із тим, у результатах дослідження зафіксовано деякі стереотипні уявлення, які все ще потребують уваги з боку психологічної служби, зокрема негативні стереотипи щодо певних етнічних груп і матеріальних категорій. Виявлені особливості підтверджують необхідність системної роботи у напрямі подолання залишкових негативних стереотипів шляхом впровадження спеціальних просвітницьких програм, які сприятимуть формуванню критичного мислення, підвищенню рівня міжособистісної довіри та загальної соціальної зрілості молоді. Отримані результати можуть слугувати базою для

розробки та впровадження ефективних соціально-психологічних заходів, спрямованих на профілактику та корекцію соціальних стереотипів у молодіжному середовищі.

РОЗДІЛ 3

ПРОГРАМА ПСИХОЛОГІЧНОЇ ПРОФІЛАКТИКИ СОЦІАЛЬНИХ СТЕРЕОТИПІВ У МОЛОДІЖНОМУ СЕРЕДОВИЩІ

3.1. Теоретичні та методологічні засади розробки психологічної програми подолання соціальних стереотипів

Розробка психологічної програми подолання соціальних стереотипів ґрунтується на комплексному теоретико-методологічному підході, що поєднує когнітивно-біхевіоральну, соціально-когнітивну, гуманістичну та культурно-історичну парадигми психології.

Соціальні стереотипи є стійкими когнітивними схемами, що впливають на сприйняття та поведінку людини у соціальних взаємодіях, тому ефективна корекція цих установок вимагає глибокого розуміння механізмів їхнього формування, закріплення та можливих стратегій подолання. Зокрема, когнітивно-біхевіоральна модель передбачає роботу з автоматичними думками, помилковими узагальненнями та формуванням альтернативних уявлень, тоді як соціально-когнітивний підхід акцентує увагу на соціальному навчанні та ролі соціальних агентів у підтримці або зміні стереотипних установок [21, 27, 30].

Формування соціальних стереотипів відбувається під впливом процесів соціальної категоризації, атрибутивних механізмів, ефектів ілюзорної кореляції та підтверджувального упередження. Саме тому одним із ключових аспектів психологічної програми подолання стереотипів є розвиток критичного мислення та рефлексивних навичок, що дозволяють індивіду усвідомити власні когнітивні спотворення.

Методологічною основою для таких втручань можуть слугувати концепції А. Бека щодо когнітивних схем і автоматичних думок, а також соціально-когнітивна теорія А. Бандури, яка пояснює, яким чином стереотипи передаються через спостереження та моделювання поведінки [24, 27, 30].

Важливим компонентом програми є психолого-педагогічний підхід, що спирається на принципи гуманістичної психології К. Роджерса та А. Маслоу, які підкреслюють значущість особистісного розвитку, емпатії та самоприйняття. Оскільки соціальні стереотипи часто мають афективний компонент і базуються на емоційних реакціях, важливим елементом їх подолання є розвиток емоційного інтелекту, зокрема навичок розпізнавання, регуляції та усвідомлення власних емоцій і почуттів інших людей. Дослідження показують, що високий рівень емпатії корелює зі зниженим рівнем стереотипного мислення, тому програму варто доповнити методами, спрямованими на розвиток емпатійного сприйняття та міжособистісної чутливості [7, 19, 24].

Методологічний підхід до корекції соціальних стереотипів передбачає використання групової роботи, тренінгових методів, психологічного моделювання та міжособистісних експериментів. Зокрема, тренінгові технології є одним із найефективніших інструментів роботи із соціальними упередженнями, оскільки вони дозволяють створити безпечне середовище для досвіду нових моделей взаємодії. Такі техніки, як рефреймінг (зміна інтерпретації ситуацій), моделювання альтернативних форм поведінки та рольові ігри, сприяють усвідомленню стереотипів і формуванню гнучкішого соціального мислення.

Важливим напрямом у розробці програми є застосування методів когнітивного реструктурування, що спрямовані на зміну автоматичних узагальнень і стереотипних суджень. Це може включати дискусійні техніки, дебати, аналіз соціальних ситуацій та знайомство з реальними історіями людей, які спростовують стереотипи. Дослідження вказують, що персоналізований досвід взаємодії з представниками різних соціальних груп може значно знизити рівень стереотипізації завдяки механізму когнітивного дисонансу, що спонукає індивіда змінювати свої установки для узгодження їх із новою інформацією [25, 26, 29].

Одним із центральних принципів методологічного підходу є використання інтегративного впливу, що охоплює когнітивний, емоційний і поведінковий рівні функціонування особистості. Наприклад, когнітивний компонент включає аналіз та критичне переосмислення стереотипів, емоційний – формування позитивних міжгрупових емоційних зв'язків, а поведінковий – застосування нових форм соціальної взаємодії, які не підкріплюють стереотипні судження. У цьому контексті ефективними можуть бути такі техніки, як інтерактивні соціальні експерименти, моделювання діалогів і реальних життєвих ситуацій.

Важливою є роль інформаційно-просвітницьких методів, спрямованих на підвищення обізнаності щодо механізмів формування та впливу соціальних стереотипів. Використання мультимедійних ресурсів, соціальних кампаній, тематичних кінопоказів та інших форматів дозволяє забезпечити різнорівневий вплив на свідомість учасників програми. Це особливо важливо в умовах інформаційного суспільства, де значна частина стереотипів формується під впливом засобів масової інформації та соціальних мереж.

Зрештою, ефективність розробленої програми подолання соціальних стереотипів значною мірою залежить від її адаптивності та можливості гнучкого впровадження в освітні, корпоративні та соціальні середовища. Методологічна основа програми повинна передбачати не лише одномоментні втручання, а й довготривалі стратегії підтримки змін у мисленні та поведінці учасників. Використання технік саморефлексії, індивідуального коучингу та психотерапевтичних підходів може сприяти закріпленню результатів та формуванню нових, більш адаптивних соціальних установок.

3.2 Методи розвитку критичного мислення, толерантності та емпатії в роботі з молоддю

Розвиток критичного мислення, толерантності та емпатії є ключовими напрямками в роботі з молоддю, оскільки вони формують здатність до

усвідомленого соціального сприйняття, знижують рівень соціальних стереотипів і сприяють конструктивній взаємодії в суспільстві. Психологічні дослідження показують, що недостатній рівень цих навичок призводить до упередженого ставлення, конформності мислення та зниження рівня міжособистісної довіри. Саме тому використання ефективних методів, спрямованих на розвиток цих когнітивних та соціально-емоційних компетенцій, має стати основою для психологічної роботи з молоддю.

Один із найефективніших підходів до розвитку критичного мислення полягає у використанні технологій аналізу інформації та когнітивного рефреймінгу. Метод аналізу інформації базується на вмінні розрізняти факти, судження та припущення, що дозволяє уникати когнітивних спотворень і помилкових узагальнень. Психологічна практика показує, що навчання молоді навичкам перевірки джерел, оцінки достовірності інформації та виявлення маніпулятивних прийомів сприяє формуванню більш усвідомленого ставлення до соціальних явищ.

Когнітивний рефреймінг, як метод когнітивно-біхевіоральної терапії, дозволяє змінювати стереотипні установки через пошук альтернативних пояснень та нових інтерпретацій соціальних явищ. Наприклад, якщо молодь вважає, що всі представники певної групи володіють негативними характеристиками, рефреймінг допомагає побачити ситуацію з іншого боку, аналізуючи особистий досвід взаємодії з цією групою та розглядаючи її через інші соціальні ролі.

Методи групової дискусії та дебатів є важливими засобами розвитку критичного мислення та толерантності. Використання дебатів дозволяє моделювати ситуації, в яких молоді люди мають аргументовано захищати різні точки зору, навіть ті, які не збігаються з їхніми власними переконаннями. Це сприяє гнучкості мислення, вмінню враховувати альтернативні погляди та формуванню навичок конструктивного соціального діалогу.

Одним із методів формування толерантності є метод «контактної гіпотези» Г. Олпорта, згідно з яким тривала позитивна взаємодія з

представниками різних соціальних груп зменшує рівень міжгрупових упереджень [27, 30]. Організація спільних проєктів, волонтерської діяльності та культурних обмінів допомагає молоді на практиці усвідомити, що соціальні відмінності не є бар'єром для ефективної комунікації.

Особливе місце в розвитку емпатії займають методи емоційного тренінгу та моделювання ситуацій [6, 7, 28]. Рольові ігри та симуляції дозволяють учасникам досліджувати соціальні ситуації з позиції іншої людини, що сприяє глибшому розумінню емоцій і переживань різних груп. Наприклад, під час тренінгів з емпатії учасники можуть моделювати ситуації дискримінації або соціальної ізоляції, що дозволяє їм на емоційному рівні усвідомити труднощі, з якими стикаються різні соціальні категорії.

Метод активного слухання, розроблений К. Роджерсом у межах гуманістичної психології, є важливим інструментом формування емпатії в міжособистісному спілкуванні. Його використання в роботі з молоддю допомагає розвивати здатність до глибокого розуміння почуттів і мотивів інших людей. Вправи, спрямовані на рефлексивне слухання, перефразування сказаного та уточнення емоційного стану співрозмовника, сприяють покращенню комунікативних навичок і зменшенню міжособистісних бар'єрів.

Методи проєктивної техніки, зокрема аналіз незакінчених речень і асоціативних рядів, допомагають виявити неусвідомлені соціальні установки та емоційні реакції, які можуть бути джерелом стереотипного мислення. Робота з такими методами дозволяє молоді усвідомити власні несвідомі упередження та працювати над їхньою корекцією в безпечному психологічному просторі.

Використання арт-терапевтичних методів у роботі з молоддю дозволяє розширити спектр засобів розвитку емпатії та толерантності. Малювання, театральні імпровізації, музична терапія та казкотерапія сприяють вираженню та усвідомленню власних емоцій, а також допомагають уявити та зрозуміти переживання інших людей. Це особливо ефективно для роботи з тими, хто має труднощі у вербальному вираженні своїх почуттів.

Застосування методу сторітелінгу, тобто створення та аналізу історій, є ще одним ефективним засобом роботи з молоддю. Читання реальних історій людей, які зіткнулися з соціальними упередженнями, дозволяє змінювати установки через ідентифікацію з головними героями. Такий підхід сприяє формуванню емпатії та допомагає долати негативні стереотипи через персоналізоване сприйняття [11, 17, 23].

Ефективним методом є також кооперативне навчання, що передбачає групову діяльність, у якій кожен учасник має свою роль і відповідальність. Дослідження свідчать, що кооперативна взаємодія сприяє зниженню рівня міжгрупових стереотипів і покращенню міжособистісної довіри. Робота над спільною метою допомагає молоді зосередитися на партнерстві та взаєморозумінні, а не на соціальних відмінностях.

3.3. Програма профілактики та подолання соціальних стереотипів у молодіжному середовищі

Розробка програми профілактики та подолання соціальних стереотипів у молодіжному середовищі ґрунтується на системному підході, що поєднує когнітивно-біхевіоральні, соціально-когнітивні, гуманістичні та інтерактивно-тренінгові методи роботи.

Оскільки соціальні стереотипи є глибоко вкоріненими когнітивними структурами, які впливають на соціальну перцепцію, міжособистісну взаємодію та групову динаміку, ефективна програма має охоплювати когнітивний, емоційний та поведінковий рівні соціальної адаптації молоді. У межах даної програми передбачено низку модулів, спрямованих на підвищення критичного мислення, розвиток емпатії, формування толерантності та закріплення альтернативних моделей соціальної взаємодії.

На першому етапі реалізації програми проводиться **діагностичний модуль**, метою якого є виявлення рівня соціальної стереотипізації серед молоді, домінуючих упереджень та особливостей соціального сприйняття. Для

цього використовуються психодіагностичні методики, такі як модифікована методика «Хто Я?» (для виявлення особливостей соціальної самоідентифікації), семантичний диференціал (оцінка емоційно-когнітивних характеристик соціальних груп) та авторська проєктивна методика незакінчених речень (для аналізу неусвідомлених соціальних установок). Отримані результати дозволяють визначити загальні тенденції та індивідуальні особливості стереотипного мислення учасників.

Другий етап включає **освітньо-просвітницький модуль**, що базується на підвищенні обізнаності молоді щодо механізмів формування та функціонування соціальних стереотипів. Учасникам надається інформація про когнітивні спотворення, атрибутивні помилки, ефекти ілюзорної кореляції та самопідтверджуючих упереджень. У межах цього модуля використовуються інтерактивні лекції, кейс-методи, групові дискусії та аналіз соціальних ситуацій, що дозволяють не лише засвоїти теоретичний матеріал, а й усвідомити власний рівень стереотипного мислення.

Наступний етап програми передбачає **когнітивно-поведінковий модуль**, що спрямований на зміну негативних соціальних установок через застосування технік когнітивного реструктурування. Використовуються методи рефреймінгу, аналізу альтернативних пояснень, дискусійних платформ, а також дебатні технології, які дозволяють учасникам навчитися аргументувати власну точку зору, розвивати критичне мислення та сприймати альтернативні соціальні моделі.

Особливе місце в програмі посідає **емоційно-перцептивний модуль**, спрямований на розвиток емпатії та емоційного інтелекту. Для цього застосовуються методики емоційного тренінгу, рольові ігри, метод активного слухання та техніка зміни перспективи, що дозволяє учасникам відчувати себе в ролі представників соціальних груп, які найчастіше піддаються стереотипізації та дискримінації. Дослідження показують, що усвідомлення емоційних переживань інших людей сприяє зниженню рівня упередженості та формуванню толерантного ставлення.

Важливим компонентом програми є **інтерактивно-тренінговий модуль**, що реалізується у формі соціально-психологічних тренінгів, спрямованих на формування соціальних навичок, розвиток кооперативного мислення та вміння ефективно комунікувати в міжкультурному середовищі. Групова робота, дискусійні клуби, творчі майстерні та театралізовані методи дозволяють учасникам засвоїти нові форми соціальної взаємодії та перевірити їхню ефективність у безпечному психологічному просторі.

Особливий акцент у програмі робиться на **індивідуально-рефлексивний модуль**, який включає вправи на самопізнання, самоаналіз та усвідомлення особистих упереджень. Використання технік ведення рефлексивних щоденників, аналізу власного досвіду міжгрупової взаємодії, а також техніки «дзеркала» сприяють формуванню здатності до самокорекції соціальних установок. Рефлексія є ключовим інструментом подолання стереотипного мислення, оскільки дозволяє переосмислити власні соціальні переконання та зрозуміти їхній вплив на поведінку.

Програма також містить **поведінковий модуль**, що передбачає організацію спільних проєктів, волонтерських ініціатив та міжкультурних заходів, спрямованих на безпосередню взаємодію молоді з представниками різних соціальних груп. Практичний досвід міжособистісної комунікації є одним із найефективніших способів зниження соціальних бар'єрів і формування позитивних міжгрупових відносин. Створення спільних ініціатив сприяє закріпленню нових моделей соціальної поведінки та зниженню рівня міжгрупової напруженості.

Важливою частиною програми є **інформаційно-медійний модуль**, що спрямований на критичний аналіз контенту засобів масової інформації та соціальних мереж. Молодь навчається розрізняти маніпулятивні техніки, виявляти приховані стереотипи у ЗМІ та формувати власне незалежне ставлення до соціальної інформації. Використання факт-чекінгу, аналізу новинних матеріалів та створення альтернативного контенту допомагає розвивати здатність до свідомого сприйняття соціальної дійсності.

Завершальним етапом програми є **оцінка ефективності та підсумковий рефлексивний модуль**, що включає повторне діагностування рівня соціальної стереотипізації, аналіз змін у соціальних установках учасників та розробку індивідуальних рекомендацій. Це дозволяє не лише підсумувати результати участі в програмі, а й створити основу для довготривалого закріплення позитивних соціальних змін.

Розроблена програма профілактики та подолання соціальних стереотипів у молодіжному середовищі є багаторівневим комплексом заходів, що охоплюють когнітивний, емоційний та поведінковий аспекти соціального мислення. Її впровадження сприяє формуванню більш усвідомленого, толерантного та емпатійного підходу до соціальної взаємодії серед молоді. Завдяки поєднанню психодіагностичних, освітніх, тренінгових та поведінкових методів, програма забезпечує стійкий ефект у зміні соціальних установок та сприяє створенню гармонійного, відкритого суспільства.

Висновки до розділу 3

Ефективна психологічна програма подолання соціальних стереотипів має поєднувати науково обґрунтовані методи когнітивної, емоційної та поведінкової корекції, що забезпечить її стійкий вплив і довготривалий ефект.

Розвиток критичного мислення, толерантності та емпатії у молодіжному середовищі є багаторівневим процесом, що потребує системного підходу. Поєднання когнітивних, емоційних та поведінкових методів дозволяє забезпечити глибокий і довготривалий ефект, що сприятиме формуванню більш зрілих соціальних установок.

Використання інтерактивних, психотерапевтичних і педагогічних технік у роботі з молоддю є ключовим чинником у побудові гармонійного, толерантного суспільства.

ВИСНОВКИ

У процесі дослідження психологічних особливостей виникнення та розвитку соціальних стереотипів у молодіжному середовищі було здійснено комплексний аналіз теоретичних засад цього явища, виявлено ключові механізми його формування та проведено емпіричне дослідження, що дозволило встановити домінуючі стереотипні уявлення серед молоді.

Результати роботи підтвердили, що соціальні стереотипи є важливим елементом когнітивної перцепції особистості, водночас виконуючи як адаптивну, так і потенційно деструктивну функцію в соціальних взаємодіях. Було доведено, що основними детермінантами стереотипного мислення є соціальне середовище, сім'я, освіта, медіа та особистий досвід міжгрупової взаємодії, а механізми соціальної категоризації, ілюзорної кореляції та самопідтвердження відіграють ключову роль у закріпленні стереотипних установок.

Емпіричне дослідження, проведене за допомогою модифікованих методик «Хто Я?», семантичного диференціалу та авторської проективної методики незакінчених речень, дозволило отримати комплексні дані про рівень соціальної стереотипізації серед молоді. Було встановлено, що більшість стереотипних установок мають позитивний або нейтральний характер, проте у певних випадках все ще спостерігається наявність негативних соціальних узагальнень, особливо щодо представників інших етнічних груп, гендерних ролей та соціально-економічного статусу. Позитивною тенденцією є зниження рівня жорсткої гендерної стереотипізації та поступове усвідомлення молоддю багатовимірності соціальних ролей. Водночас результати свідчать про необхідність подальшої роботи в напрямі розвитку критичного мислення, толерантності та емпатії, що сприятиме зниженню негативного впливу стереотипного мислення.

На основі отриманих результатів було розроблено комплексну психологічну програму профілактики та подолання соціальних стереотипів у

молодіжному середовищі, яка включає освітньо-просвітницький, когнітивно-поведінковий, емоційно-перцептивний, інтерактивно-тренінговий, інформаційно-медійний та поведінковий модулі. Програма спрямована на усвідомлення механізмів стереотипізації, розвиток соціальної рефлексії, формування навичок критичного аналізу інформації та практичну реалізацію альтернативних моделей соціальної взаємодії. Використання тренінгових технологій, міжкультурного досвіду та рефлексивних технік дозволяє закріпити зміни в соціальній перцепції та сприяє формуванню більш гнучкого, адаптивного світогляду.

Результати дослідження підтвердили значущість проблеми соціальної стереотипізації та необхідність її корекції в молодіжному середовищі. Запропонована психологічна програма може бути ефективним інструментом профілактики та подолання соціальних стереотипів, що сприятиме гармонізації міжособистісних відносин, зниженню соціальної напруженості та формуванню відкритого, толерантного суспільства. Перспективами подальших досліджень є розробка та впровадження нових методів психокорекційної роботи, адаптація програм до різних соціальних груп та оцінка їхньої довготривалої ефективності у зміні соціальних установок.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Блинова, Олена Євгенівна. "Роль соціальних стереотипів у становленні світоглядних орієнтацій особистості." *Психологія і особистість* 2 (1) (2015): 58-70.
2. Борщ, К. К., & Ляшко, М. Я. М. (2017). Гендерні стереотипи як соціальна проблема сучасних жінок.
3. Гонтар, Д. А. (2010). Проблема соціальних стереотипів у вітчизняній та зарубіжній психології. *Актуальні проблеми психології в закладах освіти*, 176-179.
4. Девтеров, І., & Роєнко, В. (2013). Соціальна ідентифікація особистості за допомогою соціальних стереотипів у мережі Інтернет. *Гілея: науковий вісник*, (77), 146-149.
5. Єрмолаєва, Т. В., & Шваб, К. В. (2017). Гендерні стереотипи у сучасному українському суспільстві.
6. Журавльова, Л. П. (2007). Психологія емпатії.
7. Журавльова, Л. П., & Шпак, М. М. (2015). Емпатія як психологічний механізм розвитку міжособистісного емоційного інтелекту. *Science and Education a New Dimension. Pedagogy and Psychology*, 3(25), 85-88.
8. Іванова, І. Ф. (2015). Гендерні стереотипи розподілу сімейних ролей в українській родині. *Наукові праці [Чорноморського державного університету імені Петра Могили комплексу Києво-Могилянська академія]. Серія: Соціологія*, (258, Вип. 246), 169-174.
9. Колісник, О. В. (2015). Соціальні стереотипи в реаліях сучасного суспільства. *Грані*, (7), 10-14.
10. Лавлінський, Р. (2010). Механізми формування соціальних стереотипів у суспільстві засобами мас-медіа. *Наукові записки [Національного університету Острозька академія]. Сер.: Філософія*, (7), 164-176.

11. Мащак, С. О., & Борух, В. (2024). Взаємозв'язок гендерних стереотипів з рівнем самооцінки та самореалізацією особистості. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Психологія*, (2), 26-30.
12. Оксамитна, С. (2004). Гендерні ролі та стереотипи.
13. Роєнко, В. О. (2012). Усвідомлення соціальних стереотипів як умова гармонійного розвитку особистості.
14. Самкова, О. М. (2013). Соціальні стереотипи і стереотипізація: аналіз сучасних теоретичних підходів. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Сер.: Психологічні науки*, (1), 68-71.
15. Ткалич, М. Г., & Зінченко, Т. П. (2013). Типологія гендерних стереотипів особистості. *Проблеми сучасної психології*, (2), 47-52.
16. Ткачишина, О. Р. (2020). Кризові ситуації: адаптаційні ресурси особистості та соціальні стереотипи. *Теорія і практика сучасної психології*, 3(1), 116-120.
17. Ханстантинов, В. О. (2008). Соціальні стереотипи і необхідність толерантності. *Наукові праці [Чорноморського державного університету імені Петра Могили]. Сер.: Соціологія*, (84, Вип. 71), 38-42.
18. Чепа, М.-Л. А., Савіна, М. І., Солодчук, С. Є., & ін. (2015). *Навчально-методичні проблеми розробки сценаріїв реалізації конструктивних функцій етнокультури в інформаційному суспільстві: посібник* (М.-Л. А. Чепа, Ред.). Педагогічна думка.
19. Andersen, S. M., & Klatzky, R. L. (1987). Traits and social stereotypes: Levels of categorization in person perception. *Journal of Personality and Social Psychology*, 53(2), 235.
20. Buchstaller, I. (2006). Social stereotypes, personality traits and regional perception displaced: Attitudes towards the 'new' quotatives in the UK 1. *Journal of Sociolinguistics*, 10(3), 362-381.
21. Ferguson, M. J., & Bargh, J. A. (2004). How social perception can automatically influence behavior. *Trends in cognitive sciences*, 8(1), 33-39.

22. Hugenberg, K., & Sacco, D. F. (2008). Social categorization and stereotyping: How social categorization biases person perception and face memory. *Social and Personality Psychology Compass*, 2(2), 1052-1072.
23. Judd, C. M., & Park, B. (1993). Definition and assessment of accuracy in social stereotypes. *Psychological review*, 100(1), 109.
24. Jussim, L., Eccles, J., & Madon, S. (1996). Social perception, social stereotypes, and teacher expectations: Accuracy and the quest for the powerful self-fulfilling prophecy. In *Advances in experimental social psychology* (Vol. 28, pp. 281-388). Academic Press.
25. Leyens, J. P., Yzerbyt, V. Y., & Schadron, G. (1992). The social judgeability approach to stereotypes. *European review of social psychology*, 3(1), 91-120.
26. Macrae, C. N., Bodenhausen, G. V., & Milne, A. B. (1995). The dissection of selection in person perception: inhibitory processes in social stereotyping. *Journal of personality and social psychology*, 69(3), 397.
27. Snyder, M. (2015). On the self-perpetuating nature of social stereotypes. In *Cognitive processes in stereotyping and intergroup behavior* (pp. 183-212). Psychology Press.
28. Snyder, M., Tanke, E. D., & Berscheid, E. (1977). Social perception and interpersonal behavior: On the self-fulfilling nature of social stereotypes. *Journal of Personality and social Psychology*, 35(9), 656.
29. Strand, E. A. (1999). Uncovering the role of gender stereotypes in speech perception. *Journal of language and social psychology*, 18(1), 86-100.
30. Tajfel, H. (2015). Social perception. In *Social psychology through experiment* (pp. 20-54). Psychology Press.
31. Vinacke, W. E. (1957). Stereotypes as social concepts. *The journal of social Psychology*, 46(2), 229-243.

ДОДАТКИ

Додаток А

Авторська проєктивна методика «Незакінчені речення», розроблена для вивчення формування соціальних стереотипів у молодіжному середовищі

Методика складається із 20 незакінчених речень, які досліджуваний має продовжити, не замислюючись довго, фіксуючи перші думки, що приходять у голову. Це дозволяє виявити приховані або неусвідомлені стереотипні уявлення щодо різних соціальних груп.

Інструкція для учасника дослідження:

«Вам пропонується продовжити кожне речення першою думкою, що прийшла до вашої голови. Не роздумуйте довго, не оцінюйте відповіді як правильні чи неправильні – відповідайте максимально швидко та щиро. Це допоможе нам краще зрозуміти, як молодь сприймає різні соціальні явища і людей навколо себе.»

Незакінчені речення:

1. Люди іншої національності зазвичай...
2. Я вважаю, що дівчата частіше, ніж хлопці...
3. Представники старшого покоління завжди...
4. Люди, які мають багато грошей, зазвичай...
5. Більшість бідних людей є...
6. Я думаю, що підлітки переважно...
7. Люди, які багато часу проводять у соцмережах, завжди...
8. Представники моєї соціальної групи зазвичай...
9. Люди з інших міст часто...
10. Студенти, які добре навчаються...
11. Більшість мігрантів у нашій країні...
12. Представники інших культур часто...
13. Я думаю, що чоловіки зазвичай...
14. Люди, які не мають вищої освіти, є...
15. Молоді люди, які мають татування або пірсинг...
16. Більшість моїх однолітків вважає, що...
17. Я помічаю, що люди, які займаються спортом...
18. Особи з інвалідністю зазвичай...
19. Успішними людьми стають ті, хто...
20. Люди, які живуть у селі...

Інтерпретація

результатів:

Відповіді аналізуються за методом контент-аналізу. Особлива увага звертається на вживання узагальнень, емоційне забарвлення відповідей (позитивне, нейтральне, негативне), наявність явних упереджень та

поширених стереотипів. За результатами можна визначити ступінь стереотипізації молоді, її установки щодо різних соціальних груп, а також виявити глибину соціальних упереджень. Отримані результати можуть стати основою для подальшої корекційної роботи, спрямованої на формування критичного мислення та толерантності у молодіжному середовищі.